

Таїсія СИДОРЧУК (Київ)

**ЛИСТИ НАТАЛІЇ ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО
ДО ОМЕЛЯНА ПРИЦАКА ЯК ДЖЕРЕЛО
ПРО ВИДАННЯ ПРАЦЬ МИКОЛИ ВАСИЛЕНКА
В “ГАРВАРДСЬКІЙ СЕРІЇ УКРАЇНСЬКИХ СТУДІЙ” (1970–1971)**

Відзначення 130-ї річниці від дня народження Н. Полонської-Василенко у 2014 році, праці якої належать до класичної вітчизняної історичної літератури, сприяло новій хвилі зацікавлень дослідників до наукової біографії та творчого доробку вченої. Рукописи, дослідницькі матеріали, особисті документи та епістолярна спадщина Н. Полонської-Василенко в силу різних обставин зберігаються у фондосховищах майже 20-ти архівів і наукових інституцій України, Німеччини, США. Тому введення до наукового обігу кожного документа Н. Полонської-Василенко має значення і для збагачення наукової біографії дослідниці, і для комплексного вивчення історії вітчизняної науки в Україні та в діаспорі. З цього погляду п'ять листів Н. Полонської-Василенко до О. Прицака¹, датовані вереснем 1970 р. – квітнем 1971 р., проливають світло на один із видавничих задумів новоствореного українознавчого центру у Гарвардському університеті, а також на роль дослідниці у його виконанні.

Листи Н. Полонської-Василенко до О. Прицака присвячені одній темі – виданню праць М. Василенка в Гарвардській серії українських студій. Ініціатива щодо видання творів М. Василенка належала О. Прицакові, який звернувся в цій справі до Н. Полонської-Василенко у вересні 1970 р. Саме в цей час О. Прицак активно займався розбудовою українського наукового центру у Гарвардському університеті, намагаючись залучити до його діяльності визначних українських вчених, що перебували в еміграції, зокрема колишніх співробітників Української академії наук – Н. Полонську-Василенко, О. Оглоблина, Л. Окіншевича². Цей намір О. Прицака здійснився

¹ Листи Н. Полонської-Василенко до О. Прицака зберігаються в архіві вченого, що, як і бібліотека, мистецька збірка та меморіальні речі, з 2007 р. зберігається в Науковій бібліотеці Національного університету “Києво-Могилянська академія” (далі – НаУКМА). Про Меморіальний кабінет-бібліотеку Омеляна Прицака в НаУКМА, зокрема зміст та особливості архівної колекції, див.: *Сидорчук Т.* Особливості систематизації та опрацювання архівних колекцій універсальних вчених (на прикладі роботи з особистим архівом Омеляна Прицака) // *Студії з архівної справи та документознавства.* – К., 2011. – Т. 19. – С. 100–111; *її ж.* Меморіальний кабінет-бібліотека Омеляна Прицака у Національному університеті “Києво-Могилянська академія” // *Пам'ятки України: історія та культура.* – К., 2014. – Спецвип. (197). – С. 68–75.

² *Прицак О.* Наталія Полонська-Василенко: жмут спогадів // *Полонська-Василенко Н. Д.* Українська академія наук: Нарис історії. – К., 1993. – С. 6.

лише стосовно О. Оглоблина, який в 1951 р. переїхав з Європи до США і, включившись в українське академічне життя одразу після виїзду з України у 1943 р., займав чільні позиції в еміграційних наукових інституціях. У 1968–1970 рр. на запрошення Фонду кафедр українознавства О. Оглоблин викладав як гостьовий професор у Гарвардському університеті історію України, зокрема читав лекції та проводив семінарські заняття з історії України XVII–XVIII ст., історіографії та джерелознавства козацько-гетьманської держави³. Крім того, у 1971 р. три праці О. Оглоблина були перевидані фототипічним способом у Гарвардській серії українських студій зі вступом О. Прицака як головного редактора серії⁴.

Професор Л. Окіншевич, який також з початку 1950-х років перебував у США, працюючи в Колумбійському університеті (1951–1954) і в Бібліотеці Конгресу США (1954–1969), у 1969 р. отримав пропозицію від О. Прицака працювати у новоствореному центрі українознавства у Гарварді⁵. Однак стан його здоров'я не дав йому змоги взяти безпосередню участь у створенні нового українського наукового центру⁶. Н. Полонська-Василенко працювала в Українському вільному університеті у Мюнхені та з огляду на поважний вік, а також стан здоров'я її залучення до розбудови українознавчих студій у Гарварді було фактично неможливим⁷. Розуміючи ці обставини, О. Прицак прагнув використати науковий досвід Н. Полонської-Василенко та Л. Окіншевича насамперед у видавничих проєктах новоствореного українознавчого центру.

Відповідно до розробленої О. Прицаком концепції українських студій в Гарварді необхідно було створити три українознавчі кафедри (історії України, української мови, української літератури), науковий семінар та розгорнути потужну наукову-видавничу діяльність. Останній напрямок передбачав окрім створення наукового періодичного журналу також видання джерел з історії України, перевидання рідкісних книг та друкування нових українознавчих досліджень, тематичних збірників, підручників, довідників, бібліографій, словників, вибраних творів класиків української гуманітарної науки⁸.

³ Про викладання курсу з історії України у Гарвардському університеті О. Оглоблин написав у статті “Студії з історії України в Гарвардському Університеті в 1968–1969 і 1969–1970 акад. роках”, яка була надрукована в журналі “Український історик” (1970. – Ч. 4. – С. 132–134) та рукопис якої зберігається в архіві О. Прицака. Див.: Наукова бібліотека НаУКМА. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 2089. – Арк. 11–12.

⁴ В одному томі було перевидано такі праці О. Оглоблина: “Очерки истории украинской фабрики. Мануфактура в Гетьманщине”, “Нариси з історії української фабрики. Кріпацька фабрика” та “Очерки истории украинской фабрики. Предкапиталистическая фабрика”. Див.: *Ohloblyn O. A History of Ukrainian Industry // Harvard Series in Ukrainian Studies.* – Munich, 1971. – Vol. 12.

⁵ В архіві О. Прицака зберігаються Curriculum Vitae та список наукових праць Л. Окіншевича, які він надіслав О. Прицакові у 1969 р. Див.: Наукова бібліотека НаУКМА. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 2102. – Арк. 23–27.

⁶ *Прицак О.* Наталія Полонська-Василенко: жмут спогадів. – С. 7.

⁷ Там само.

⁸ Наукова бібліотека НаУКМА. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1271. – Арк. 15, 35; *Harvard Ukrainian Studies Newsletter.* – Cambridge, Mass., 1970 – March. – P. 1–2.

Для цього було започатковано Гарвардську серію українських студій, до редакційної колегиї якої, окрім О. Прицака як головного редактора, входили Г. Лант, Р. Пайпс, І. Шевченко, В. Вайнтрауб. Друкування серії здійснювало німецьке видавництво Wilhelm Fink Verlag у Мюнхені. Згідно з анонсом серії, опублікованим у 1972 р., було заплановано перевидати та надрукувати 17 назв видань, зокрема: Тітов Хв. “Матеріали для книжної справи на Україні в XVI–XVII вв.”, Грушевська К. “Українські народні думи. Корпус. 2 томи”⁹, Франко І. “Апокрифи і легенди з українських рукописів”, Лазаревський О. “Описание старой Малороссии” та ін. У період започаткування серії у співпраці з Wilhelm Fink Verlag вдалося здійснити декілька перевидань, а саме праць Ф. Савченка¹⁰, М. Кордуби¹¹, Ю. Луцького¹², “Літопис Самовидця. Т. 1”¹³ та вищезгаданий том праць О. Оглоблина¹⁴. Крім того, в архіві О. Прицака зберігаються матеріали підготовки ще низки видавничих проектів в Гарвардській серії українських студій, а саме видання вибраних праць та листування М. Драгоманова, М. Костомарова, В. Антоновича, П. Юркевича, Д. Дорошенка, В. Вернадського, Я. Пастернака, що так і не були реалізовані. Кожний з цих проектів має свою історію створення, що відображено у змісті та обсязі їх підготовчих документів, починаючи від плану-проспекту видання і завершуючи англомовними перекладами текстів праць¹⁵.

Видання збірника вибраних праць М. Василенка також належить до нездійснених проектів Гарвардської серії¹⁶, хоча в його реалізації були зацікавлені та брали безпосередню участь у його підготовці О. Прицак, Н. Полонська-Василенко та Л. Окіншевич. Отже, як вже зазначалося, саме О. Прицак запропонував приблизно у вересні 1970 р. у листі до Н. Полонської-Василенко видати вибрані праці М. Василенка окремим збірником. На час звернення О. Прицака до дослідниці вони були вже знайомі майже 30 років. Перша зустріч О. Прицака і Н. Полонської-Василенко відбулась у грудні 1941 р. у Києві, куди О. Прицак приїхав у пошуках свого вчителя по аспірантурі академіка А. Кримського. Слід вказати, що ця зустріч відбулася в тому числі за рекомендацією О. Оглоблина, до якого в свою чергу звернувся

⁹ Про підготовку до перевидання “Українських народних дум” К. Грушевської див.: Федорук Я. Нездійснений проект видання “Українських народних дум” Катерини Грушевської у “Гарвардській серії українознавства” // Український археографічний щорічник. – К., 2013. – Вип. 18. – С. 128–152.

¹⁰ *Savchenko Fedir*. The Suppression of the Ukrainian Activities // Harvard Series in Ukrainian Studies. – Munich, 1970. – No. 14. – 415 p.

¹¹ *Korduba Myron*. La littérature historique soviétique ukrainienne. Compte-rendu 1917–1931 // Ibidem. – Munich, 1972. – No. 10. – 365 p.

¹² *Luckyj George S*. Between Gogol’ and Ševčenko. Polarity in the Literary Ukraine: 1798–1847 // Ibidem. – Munich, 1972. – No. 8. – 212 p.

¹³ *The Eyewitness Chronicle*. – Part I // Ibidem. – Munich, 1972. – No. 7. – 466 p.

¹⁴ Див. прим. 4.

¹⁵ Див.: Наукова бібліотека НаУКМА. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1341–1346, 1352–1355.

¹⁶ Ідея видання вибраних праць М. Василенка була втілена лише у 2006–2008 рр. завдяки співпраці низки інститутів Національної академії наук України. Див.: *Василенко М. П.* Вибрані твори: У 3 т. – К., 2006–2008.

І. Крип'якевич з проханням допомоги О. Прицакові дістатися до звенигородського помешкання А. Кримського¹⁷. Не знайшовши вивезеного з Києва НКВС А. Кримського, О. Прицак у своєму прагненні далі продовжувати сходинавчі студії вирішив домагатися навчання у західноєвропейських університетах. Тоді ж Н. Полонська-Василенко передала О. Прицакові деякі рукописи, машинописні копії праць А. Кримського, сподіваючись, що хоча б якась частина неопублікованої спадщини вченого буде збережена поза межами Києва¹⁸. Контакти між ученими відновилися після війни під час приїздів О. Прицака з Гьоттінгена, де він навчався і формувався як науковець, до Аугсбурга і Мюнхена, що були центрами українського наукового життя у повоєнній Німеччині. О. Прицак співпрацював з українськими науковими інституціями та підтримував стосунки з українськими вченими О. Оглоблиним, Д. Чижевським, Б. Крупницьким, Н. Полонською-Василенко та ін. Саме Н. Полонська-Василенко рекомендувала О. Прицака у 1950 р. у члени історично-філософської секції Наукового товариства ім. Шевченка¹⁹. У 1960 р. О. Прицак переїхав до США, працюючи у Гарвардському і Вашингтонському (Сіетл) університетах та з 1967 р. створюючи Гарвардський українознавчий центр. Н. Полонська-Василенко від часу відновлення у 1945 р. Українського вільного університету у Мюнхені й до останніх років життя працювала в його стінах. Отже, ініційоване О. Прицаком видання творів М. Василенка у Гарвардській серії українських студій сприяло відновленню контактів між ним і Н. Полонською-Василенко у 1970 р.

На жаль, копії листів О. Прицака до Н. Полонської-Василенко в його архіві не збереглися, і тому в основному за листами дослідниці можна скласти уявлення про зміст, характер і перебіг підготовки видання праць М. Василенка. Н. Полонська-Василенко з радістю прийняла пропозицію О. Прицака, про що одразу повідомила вченому: «Блискавична швидкість моїх відповідей на Ваші листи свідчить, як я ціную Вашу участь і дорожу справою видання творів мого покійного чоловіка»²⁰. Протягом усього життя після смерті М. Василенка дослідниця доклала чимало зусиль, аби його громадська і наукова робота були належно оцінені нащадками. По смерті чоловіка Н. Полонська-Василенко почала збирати і впорядковувати архів М. Василенка для передачі до Всенародної бібліотеки України та неодноразово відстоювала і архів, і бібліотеку академіка від намірів радянської влади у 1930-х роках забрати їх незаконним чином. Дослідниця домоглася того, що систематизована нею архівна колекція М. Василенка була офіційно передана

¹⁷ Див.: Лист І. Крип'якевича до О. Оглоблина від 4 листопада 1941 р. // *Оглоблин О. Студії з історії України: Статті і джерельні матеріали* / Ред. Л. Винар. – Нью-Йорк; К.; Торонто, 1995. – С. 312–313.

¹⁸ Про першу зустріч О. Прицака і Н. Полонської-Василенко та передачу праць А. Кримського див.: *Н. Д. [Полонська-Василенко Н.] Агатагел Кримський* // Україна. – Париж, 1949. – Зб. 2. – С. 128; *Прицак О. Наталія Полонська-Василенко: жмут спогадів.* – С. 6.

¹⁹ Див.: Наукова бібліотека НаУКМА. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1054. – Арк. За *(Полонська-Василенко Н. Реферат про наукову працю д-ра Омеляна Прицака).*

²⁰ Там само. – Спр. 1355. – Арк. 33.

до Всенародної бібліотеки України, де зберігається й нині²¹. Вже в еміграції Н. Полонська-Василенко публікувала окремі праці М. Василенка, спогади про нього та бібліографічні матеріали у наукових часописах та інших органах преси²². Тому цілком зрозумілим був її позитивний відгук на пропозицію О. Пріцака опублікувати науковий збірник вибраних праць М. Василенка та ще й у рамках Гарвардської серії українських студій.

У підготовці цього видання окрім О. Пріцака та Н. Полонської-Василенко брав участь також Л. Окіншевич. З М. Василенком його пов'язувала багатолітня спільна наукова робота, оскільки одразу після закінчення юридичного факультету Інституту народного господарства у Києві в 1921 р. він працював у комісії історії українського права Української академії наук на запрошення і під керівництвом М. Василенка. У цій комісії Л. Окіншевич працював протягом 12 років до її закриття у 1933 р., при цьому з 1922 р. по 1929 р. виконував обов'язки секретаря. Слід зазначити, що, за словами Н. Полонської-Василенко, Л. Окіншевич був улюбленим учнем М. Василенка²³. Саме Л. Окіншевич є автором статті про М. Василенка в "Енциклопедії українознавства"²⁴, а у 1971 р. опублікував статтю з нагоди 100-річного ювілею М. Василенка²⁵. В одному з листів Н. Полонська-Василенко згадує також про причетність О. Оглоблина до видання збірника та повідомляє про надіслання О. Оглоблину копій підготовчих матеріалів збірника, однак жодних інших документів щодо участі вченого в цьому проекті не виявлено.

Збірник праць М. Василенка планувалося видати у двох томах. Видання мало містити також біографію М. Василенка, бібліографію його праць, вступну статтю головного редактора. В одному листі Л. Окіншевича до О. Пріцака є також згадка про підготовку англомовного тому збірника²⁶.

Перші чотири листи Н. Полонської-Василенко, надіслані О. Пріцакові протягом одного місяця, містять чимало інформації до наукової біографії М. Василенка, зокрема про його світоглядно-наукові впливи на інших науковців, публікації у різних наукових, довідково-енциклопедичних та періодичних виданнях, псевдоніми, коло співробітників та друзів, публікації про вченого. Наприклад, цікавою є згадка про вплив М. Василенка на молодого

²¹ Ульяновський В. Наталія Дмитрівна Полонська-Василенко-Моргун: сторінки життяпису // *Полонська-Василенко Н. Історія України*. – К., 1995. – Т. 1. – С. LIV.

²² Див.: Полонська-Василенко Н. Академік М. П. Василенко // *Голос державника*. – Мюнхен, 1948. – Ч. 6. – С. 3–26; її ж. Процес центра дій. 1924 р. – Мюнхен, 1955. – 24 с.; Н. Д. [Полонська-Василенко Н.] М. П. Василенко і ВУАН // *Україна*. – Париж, 1951. – Ч. 5. – С. 337–345; її ж. Микола Прокопович Василенко – життя та наукова діяльність // *Український історик*. – 1966. – № 3–4 (11–12). – С. 41–51; її ж. Бібліографія праць М. П. Василенка // Там само. – С. 103–109 та ін.

²³ Наукова бібліотека НаУКМА. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1355. – Арк. 33.

²⁴ *Окіншевич Л.* Микола Василенко // *Енциклопедія українознавства*. Словникова частина. – Париж; Нью-Йорк, 1955. – Т. 1. – С. 212.

²⁵ *Окіншевич Л.* Пам'яті академіка М. П. Василенка. З нагоди сторіччя з дня його народження // *Правничий вісник*. – Нью-Йорк, 1971. – Кн. 3. – С. 22–29.

²⁶ Наукова бібліотека НаУКМА. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 741. – Арк. 2.

В. Липинського²⁷, який наприкінці 1890-х років, будучи учнем І-ї Київської гімназії, включився в українське інтелектуальне середовище, відвідуючи, зокрема, зустрічі українських діячів у будинку громадської діячки, меценатки, родички М. Василенка – М. М. Требінської. Учасниками цих зустрічей та дискусій зі старшого покоління були Є. Чикаленко, В. Науменко, родина Русових, В. Доманицький, М. Василенко. В. Липинський разом з братами С. і Б. Матюшенками належав до кола друзів дітей господіні дому – Олени та Дмитра Требінських²⁸. Власне акцентція уваги М. Василенка в дослідженні і розумінні української історії на територіально-патріотичному принципі, а не на етнічному, конфесійному чи класовому, була сприйнята В. Липинським під час згаданих бесід в “салоні” М. Требінської і лягла в основу ідеї територіального патріотизму, пропагованої створеним ним у 1909 р. часописом “Przegląd Krajowy”.

У листах Н. Полонська-Василенко вказує псевдоніми, якими користувався М. Василенко, а саме – Н. В., М. В., Києвлянин, що хоча б якоюсь мірою може допомогти дослідникам ідентифікувати різні за форматом і жанром публікації (статті, огляди, рецензії, передмови) вченого у багатьох київських наукових і періодичних виданнях. Така інформація важлива з огляду на те, що навіть у найбільшому академічному виданні праць М. Василенка останніх років зазначається, що значну частину своїх робіт вчений “друкував без підпису або під псевдонімом, і їхню належність до його творчості ще слід довести”²⁹.

Намагаючись зібрати всі матеріали М. Василенка, які вона змогла вивести з Києва, та прагнучи максимально допомогти видавцям, дослідниця надсилала з листами машинописні тексти праць М. Василенка, зокрема фрагменти його спогадів – “Приват-доцентство” та “Два тижні в Лук’янівській тюрмі”, бібліографію праць М. Василенка, список праць М. Василенка, присвячених українській проблематиці і надрукованих у російськомовних виданнях, фотографії, свої публікації про М. Василенка. За винятком частини спогадів М. Василенка “Приват-доцентство” та деяких статей Н. Полонської-Василенко, надіслані з листами матеріали щодо підготовки видання збереглися в архіві О. Прицака. Наприклад, укладена дослідницею бібліографія праць М. Василенка є машинописною копією бібліографії³⁰, яку Н. Полонська-Василенко підготувала у 1966 р. для “Українського історика”³¹ з тією

²⁷ Там само. – Спр. 1355. – Арк. 33.

²⁸ *Зауцький Р.* Листування В’ячеслава Липинського у західних архівах (Бібліографічний нарис) // Вячеслав Липинський. Листування. – К.; Філадельфія, 2003. – Т. 1: А–Ж. – С. 34–35. Автор статті у свою чергу посилається на неопубліковану статтю Н. Полонської-Василенко “З молодих років В’ячеслава Липинського”, яка зберігається у Східноєвропейському дослідному інституті ім. В. К. Липинського (США).

²⁹ *Василенко М. П.* Вибрані твори. – К., 2008. – Т. 3. – С. 703.

³⁰ Наукова бібліотека НаУКМА. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1355. – Арк. 35–44 (*Полонська-Василенко Н. М. П.* Василенко. Бібліографія важніших наукових праць та рецензій).

³¹ *Її ж.* Бібліографія праць М. П. Василенка. – С. 103–109.

відмінністю, що дослідниця додала ще три публікації М. Василенка за 1958 та 1966 рр. Крім того, цей машинописний варіант бібліографії містить також окремих розділ рецензій М. Василенка, що не увійшов до вищевказаної публікації в “Українському історичному”. Зібрані 45 рецензій М. Василенка за 1890–1927 рр. Н. Полонська-Василенко пропонувала неодмінно включити до збірника, як і збірки матеріалів до історії українського права з передмовами вченого. Ще одним цінним додатком до листів Н. Полонської-Василенко є укладений нею список праць М. Василенка, присвячених українській тематиці російською мовою³², який налічує 56 назв загальним обсягом понад 1600 сторінок, а також 15 праць, які безпосередньо не присвячені Україні, однак торкаються українських питань. Цей список дослідниця уклала за трьома розділами: 1. Видання документів та статті, присвячені архівним питанням; 2. Історія України; 3. Статті з історії церкви. Аби максимально врахувати опубліковані праці М. Василенка та подати їхні точні дані, дослідниця попри вік та стан здоров’я спеціально їздила до бібліотек Мюнхена і *de visu* перевіряла частину публікацій. Історично-наукову цінність мають також 5 фотографій М. Василенка різних років (портретних та в оточенні друзів і родини) з відповідними написами Н. Полонської-Василенко щодо дат, місця фотографування та зображених осіб.

Н. Полонська-Василенко не лише збирала і надсилала матеріали до збірника, а також з притаманною їй енергією і послідовністю пропонувала, обговорювала, радилася в листах до О. Прицака, Л. Окіншевича, О. Оглоблина щодо змісту, формату, обсягу видання. В архіві О. Прицака зберігається підготовлений дослідницею зміст збірника, за її словами “робочий плян”, який включає такі розділи відповідно до видової класифікації праць М. Василенка: 1. Дослідження (12 назв); 2. Критично-біографічні статті (6 назв); 3. Передмови до збірників “Праць Комісії для виучування західно-руського права” (7 назв); Рецензії (9 назв)³³. Натомість Л. Окіншевич пропонував укладати збірник за хронологічним принципом, тобто розподілити праці М. Василенка дореволюційного і післяреволюційного періодів відповідно на два томи³⁴.

З огляду на ті наукові сили, які були зацікавлені й задіяні в підготовці видання вибраних творів М. Василенка у Гарвардській серії українських студій – Н. Полонська-Василенко, О. Прицак, Л. Окіншевич, О. Оглоблин – та на зібраний і підготовлений матеріал, виникає логічне запитання, чому не вдалося реалізувати цей видавничий проект. Відповідь на нього лежить у декількох площинах. По-перше, стан здоров’я Л. Окіншевича, який мав бути центральною науковою фігурою у підготовці праць М. Василенка до перевидання, завадив науковцю активно включитися в роботу. У листі до О. Прицака він висловлював жаль з цього приводу: “Мені прикро, що внаслідок

³² Наукова бібліотека НаУКМА. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1355. – Арк. 48–51 (її ж. Твори М. П. Василенка в російській мові, але присвячені Україні).

³³ Там само. – Арк. 45–46 (її ж. Бажаний склад збірника праць М. П. Василенка).

³⁴ Там само. – Арк. 62–63 (Окіншевич Л. Проект пляну видання вибраних творів Акад. М. П. Василенка).

моєї інвалідності ця справа не може зрушитися з місця. Ясна річ, що редагування треба було б доручити якійсь працездатній людині...³⁵ Імовірно, О. Пріцак не знайшов відповідної заміни Л. Окіншевичу; адже він як ніхто інший з українських науковців того часу міг би на належному рівні підготувати збірник праць М. Василенка, з яким безпосередньо спілкувався і тісно співпрацював 12 років в Українській академії наук та цінував його як науковця, державного діяча і колегу³⁶. По-друге, з часом виникли фінансові та організаційні проблеми з видавництвом Wilhelm Fink Verlag у Німеччині, що також змусило керівництво Гарвардського українознавчого осередку відмовитися від деяких запланованих і навіть анонсованих видавничих проєктів у Гарвардській серії українських студій.

Отже, збережені О. Пріцаком документи щодо Гарвардського проєкту видання вибраних праць М. Василенка, насамперед листи Н. Полонської-Василенко до О. Пріцака та підготовлені нею матеріали до планованого видання, мають історико-культурну і наукову цінність у контексті як подальшого дослідження наукових біографій М. Василенка, Н. Полонської-Василенко, так і історії постання, перших кроків, визначення та здійснення пріоритетних напрямків діяльності Українського наукового інституту Гарвардського університету. З огляду на розпорошеність архівних документів Н. Полонської-Василенко по архівах різних країн і континентів, введення до наукового обігу наукових матеріалів та епістолярію дослідниці з архівної колекції О. Пріцака має важливе значення для істориків, джерелознавців, архівістів і шанувальників видатної української жінки-історика.

Тексти листів Н. Полонської Василенко до О. Пріцака друкуються зі збереженням авторського написання за винятком розділових знаків. У квадратних дужках розкрито скорочення імен та слів.

ДОДАТКИ

Листи Н. Полонської-Василенко до О. Пріцака

№ 1

28 IX 70

Високоповажаному П[ану] Професорові Д[окто]р[ові] Омелянові Пріцаку

Prof. Dr. N. Polonska-Wasylenko
7901 Dornstadt b.Ulm
Altersheim

Високоповажаний Пане Професоре!

Блискавична швидкість моїх відповідей на Ваші листи свідчить, як я ціную Вашу участь і дорожу справою видання творів мого покійного чоловіка.

Подаю Вам реєстр того, що знайшла я у себе.

Більш менш докладну бібліографію наукових праць: її склав колись проф. Наріжний після смерті Мик[оли] Прок[оповича]. Надрукована була в 1936 р. в "Нашій

³⁵ Там само. – Спр. 744. – Арк. 4 (лист Л. Окіншевича до О. Пріцака від 3 квітня 1971 р.).

³⁶ Див.: *Окіншевич Л.* Пам'яті академіка М. П. Василенка. – С. 22–29.

Культури”¹, Львів¹. До неї є невеликі мої додатки. На жаль, в цій бібліографії бракує великого числа журнальних, ліпше – газетних статей. Їх скласти взагалі тяжко, бо вони здебільшого або без підпису (М[икола] Пр[окопович] був фактичний редактор “Київських Откликов”², першої великої газети, що брала українську тематику, хоч і рос[ійською] мовою. Про це моя стаття в “Україні” Борщака³. Крім того, багато статей були підписані або “Н. В.”, або “М. В.”, або іншим псевдо. У мене залишився в Києві майже повний список, що мав до 200 назв, якого склав приятель та співробітник газети, С. Буда⁴. Все це залишилося дома.

Спогади. “Дитинство” у мене в 3 примірниках, в укр[аїнському] перекладі. Можу надіслати один негайно. В укр[аїнському] перекладі є частина “Глуховської гімназії”. Решта – кінець, більша частина гімназії, Дерп[тський] Університет – в російській, не повні. Надіслати їх не можу, поки буду писати статтю.

Два уривки укр[аїнською] мовою – “Моє приват-доцентство” – не закінчене та “Два тижні в Лук’янівській в’язниці”. До них є мої примітки до згаданих осіб. “Приват-доцент” надруковано проф. Винарем в Укр[аїнському] Іст[орику]⁵.

Мої статті: їх п’ять “редакцій”. Дещо було надруковано: в “Укр[аїнському] Державнику”⁶, в “Нашій Культурі”⁷, в “Укр[аїнських] Вістях”, в “Визвольному шляху”⁸. Тепер, очевидно, користаючись широтою ліцензії, що Ви дали, на підставі їх та інших джерел, маю створити нову редакцію. Цьому присвячую себе як тільки покінчу з терміновими короткими справами.

Про статті, що Ви маєте видати в першу чергу – нам треба домовитись утрощ з проф. Окіншевичем. Він дуже охоче взявся за справу редагування, і я обіцяла йому свою максимальну допомогу. Він – улюблений учень мого чоловіка, він зрозумів його під час іспитів і відразу запросив взяти участь в його комісії⁹.

Питання портретів: я хочу надіслати Вам все, що маю: 5 окремих фото, репродукція з портрета, що його зробив Федір Кричевський, група – утрощ – з друзями Требінськими¹⁰ та група з співробітниками комісії – була в Укр[аїнському] Іст[орику] (Окіншевич, Гришко¹¹, Іваницький¹², Черкаський¹³, Балинський¹⁴).

Я хотіла б додати бібліографію головних статей про Мик[олу] Пр[окоповича].
Ваша думка?

Між іншим: проф. В. Гришко (не УРДН, звичайно, а гетьманець) написав прекрасну статтю, присвячену Мик[олі] Пр[окоповичу]. Вона була надрукована в “Батьківщині”¹⁵, а потім Л. Винар не погодився передрукувати її в Укр[аїнському] Іст[орику]. Вона – найкраще, що було написано про Мик[олу] Пр[окоповича]: там він перший встановлює зв’язок між ним та Липинським – по суті Липинський був його учнем. Цікаво, що під час переслідувань за советів слідчий хотів довести вплив Липинського на Мик[олу] Прок[оповича], не розуміючи їх віку і не знаючи умов молодости Липинського.

Здається – все?

Шлю Вам ще раз мою сердечну подяку,
з щирою пошаною (Підпис)

Наукова бібліотека НаУКМА. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1355. – Арк. 33. Оригінал, машинопис. (Підпис поставлено кульковою ручкою).

Високоповажаному П[ану] Професорові
Омелянові Пріцаку

Високоповажаний Пане Професоре!

Надсилаю першу партію матеріалів: бібліографію творів Мик[оли] Прок[оповича]¹⁶. В ньому червоними крапками помічено те, що може бути вміщено до Збірки. Додаю ще “робочий плян” – евентуальний склад збірника¹⁷. Це не є конечний – це проект, який можна й треба переробляти. Надіслала копію до проф. Окіншевича та О. Оглоблина.

Цими днями надсилаю дещо з матеріалів: укр[аїнський] текст І частини Спогадів, та два уривки – “Приват-доцентство” та “Два тижні в Лукянівській тюрмі”¹⁸. Фота хочу замовити пересняти.

Боюсь, що Вас злякає обсяг Збірника: 520 ст.! Я сама не чекала того. Та окремі збірки матеріалів – 470 стор.

Як звільнюся від цієї праці, напишу Вам про мої пляни, а пока сердечно дякую за все!

Зі щирою пошаною Н. Полонська-Василенко

Наукова бібліотека НаУКМА. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1355. – Арк. 34. Оригінал, машинопис. (Підпис поставлено кульковою ручкою).

№ 3

17 X 70

Високоповажаному П[ану] Професорові
Омелянові Пріцаку

Високоповажаний Пане Професоре!

Одержала Вашого листа, за якого щиро дякую. Одержала також листи від професорів Оглоблина та Окіншевича. Таким чином, вся наша група, розкидана по 4 пунктам двох континентів, працює дружньо! Головна подяка за це, звичайно, Вам!

Надсилаю Вам другий список праць Мик[оли] Прок[оповича]¹⁹. Він, звичайно, не вичерпує всього, бо я не маю і ніколи не буду мати бібліографії повної: зі статтями в газетах та словниках Брок[гауза]²⁰ – другому, його, здається, в Мюнхені нема, та Граната²¹. Але, крім цих словникових статей, ще зроблю спробу пошукати в Мюнхені, решта – головні праці – подано.

Праці російською мовою, як бачите, я поділила на дві частини: 56 назв праць присвячених Україні, але друкованих рос[ійською] мовою, та 15 праць, що присвячені не українським темам. Та й в них деякі торкаються України. Тяжко сказати – який обсяг цих статей: евентуально 1600 стор. на укр[аїнські] теми, але фактично значно більше, бо я не знаю – як рахувати сторінки словника Брокгауза та Ефрона: вони були більш стислі, ніж сторінки нашої Енциклопедії Українознавства. Тоді треба значно збільшити число сторінок.

Аналіза бібліографії дуже показова: закиди противників Мик[оли] Прок[оповича], в тому числі автора біографії з додатком бібліографії пр[офесора] С. Наріжного, доводили, що він був не український вчений, бо більша частина його творів була рос[ійською] мовою. Але навіть така поверхова аналіза свідчить, що російською

мовою писав він на українські теми. Не буду називати авторів, що писали та пишуть укр[аїнською] мовою!

Тому зокрема високо ціню я Ваше ставлення до Мик[оли] Прок[оповича], що серед того негативного “хору” спромоглися оцінити його.

Цими днями я знайшла в моєму архіві невеликий рукопис, про якого забула: це – моя відповідь пр[офесору] Наріжному на його статтю про Мик[ола] Прок[оповича]. Писала її в Києві в 1942 році, коли пам'ять була свіжа, а під руками були джерела. Я надіслала її Д. І. Дорошенкові, але він, людина дипломатична, не наважився показати її Наріжному, як просила я, і повернув мені. Тепер вона дуже допоможе мені для писання біографії. Це – 13 стор., я надішлю її Вам²², коли не буде потрібна. Це – докладна критика – слово за словом, рядок за рядком, з покликами на джерела. Мені здається, що ця стаття, з методологічного погляду, – цікава, як “розгорнута” критика.

Тепер я надіслала Вам, 15 жовтня, статтю Мик[оли] Прок[оповича] “Два тижні в Лук'янівській в'язниці” рос[ійською] мовою. Вона є в укр[аїнському] перекладі. Я надіслала укр[аїнський] текст Винареві, коли він хотів присвятити число 100-літтю з дня народження. Потім – роздумав, маб[уть], йому так порадили. Але укр[аїнський] текст з моїми “примітками” залишився у нього²³. Якщо бажаєте – я можу написати особовий показник. Перед тим я надіслала Вам укр[аїнський] текст “Спогадів – Дитинство” та мою статтю з приводу 20-ліття з дня смерті²⁴. Чи одержали їх? Питаю, бо почали гинути посилки на пошті. Тому я надсилаю потроху.

Шлю Вам сердечний привіт і найкращі побажання.

З правдивою пошаною Н. Полонська-Василенко

Наукова бібліотека НаУКМА. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1355. – Арк. 47. Оригінал, машинопис. (Лист надруковано на бланку Українського вільного університету, підпис поставлено кульковою ручкою).

№ 4

30 X 70

Високоповажаному П[ану] Професорові
Омелянві Пріцаку

Високоповажаний Пане Професоре!

Листа одержала, дуже дякую! Бачу, що праця іде добре! Ви цілком праві: на мій вік я не “повноцінна”, але даю все, що можу, бо це все для мене джерело радості. Мені тільки страшно – чи побачу я надрукованим збірник? Бо 86 не жарти.

Одне непокоїть мене: копія Вашого листа до проф. Окіншевича. Чи не завагався він?

Додаю Вам фотокопії М. П. Василенкових портретів²⁵: вони всі дуже добрі! Те, що не потрібне – передайте проф. Оглоблину: він у власному будинкові організує архів М. Василенка, мій, мого другого чоловіка О. Моргуна, Д. Дорошенка. Це дуже добре!

На фото я надписала дати. Олівець м'який, можна стерти гумкою. Там, де М[икола] П[рокопович] з двома панями – це Марія Миколаєвна Требінська та її доня: Олена Миколаєвна Требінська²⁶. Це найближча до нього родина. Дві картки – ця і там, де він стоїть під деревами, – знято в маєтку Требінських – “Коврай”, Переясл[авського] повіту. Ця родина грала велику роль в 90 рр.: у них сходилася молодь: Вас[иль] Доманицький, Б. Матюшенко, сини С. Левицького, Вяч[еслав] Липинський,

брат Мик[оли] Прок[оповича], в майбутньому марксист К[остянтин] Пр[окопович] Василенко (Жук), Т. Рильський та інші. Леся (Ол[ена] Мик[олаївна]) стала нареченою В. Доманицького, а в 1920-х рр. стала дружиною К. Василенка. Трохи пізніше я надішлю ще 3 фото: група в Ковраї з Доманицьким²⁷, портрет М[иколи] Пр[окоповича]²⁸ маляра Ф. Кричевського та група членів комісії з історії укр[аїнського] права (Окіншевич та інші)²⁹.

Я буду цими днями в Мюнхені і пошукаю словар Граната та II вид[ання] Брокг[ауза] і Ефрона. Шкода, що не можна здобути повну бібліографію – статті в К[иевских] Откликах. Я дуже радію, що Ваші докторанти будуть шукати статті М[иколи] Пр[окоповича]. Його псевдо були: Н. В., М. В., Києвлянин. Літери можуть вказувати на інших авторів: Н. В. – Н. Веселовський, В. Науменко. Треба перевірити тематику.

Ну, на сьогодні – все, незабаром напишу ще.

Повторюю слова подяки, з глибокою пошаною Н. Полонська-Василенко

Наукова бібліотека НаУКМА. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1355. – Арк. 52. Оригінал, машинопис. (Лист надруковано на бланку Українського вільного університету, підпис поставлено кульковою ручкою).

№ 5

12 IV 71

Високоповажаному П[ану] Професорові
Омелянові Пріцаку

Високоповажаний Пане Професоре!
За Великодне привітання дякую:
Воістину Воскрес!

Одержала листа від проф[есора] Окіншевича: чекає на Вас для остаточних рішень.

Я ще хвора, тромбози, до УВУ³⁰ поїду після наших Свят. Тому Ректора³¹ не бачила з середини лютого. А листування з трикутника: Гарвард – Дорнштадт – Сарсель дуже не зручне. Ректор буде, здається, 25 квітня в США, і там Вам зручніше домовитись з ним, тим більше, що Ви, як я читала в Батьківщині³², берете участь в святкуванні ювілею УВУ.

На все добре, шлю сердечний привіт,
з правдивою пошаною Н. Полонська-Василенко

Наукова бібліотека НаУКМА. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1355. – Арк. 61. Оригінал, машинопис. (Підпис поставлено кульковою ручкою).

КОМЕНТАРІ

1. Мова йде про статтю С. Наріжного під назвою “Василенко і його наукова діяльність”, яка була надрукована у декількох номерах варшавського часопису “Наша культура”, що від 1936 р. друкувався у друкарні НТШ у Львові. Див.: *Наша культура*. – 1936. – Кн. 8/9. – С. 615–628; Кн. 10. – С. 701–710; Кн. 11. – С. 768–774; Кн. 12. – С. 829–832; 1937. – Кн. 1. – С. 29–36. Крім того, ця праця С. Наріжного вийшла окремим відбитком часопису. Див.: *Наріжний С. Василенко і його наукова діяльність* // *Наша культура*. – Львів, 1936. – 41 с.

2. “Киевские отклики” – щоденна газета, що виходила у Києві в 1903–1906 рр. російською мовою. В різний час редакторами були І. Александровський, Г. Александровський, І. Лучицький, О. Саліковський, В. Железнов, М. Василенко. Видавцями були Г. Александровський, І. Лучицький, Є. Ківлицький, М. Требінська, Д. Рузький та ін. Співробітничали у газеті О. Пчілка, С. Єфремов, Д. Дорошенко, А. Кримський, М. Лисенко, Є. Чикаленко, Б. Кістяківський, М. Могилянський, І. Стешенко, С. Петлюра.

3. *Полонська-Василенко Н.* Цензурні утиски на Україні (До історії російської цензури на Україні на початку ХХ в.) // Україна. – Париж, 1952. – Зб. 7. – С. 511–515.

4. Буда Сергій Олексійович (1866–1942) – історик, журналіст, перекладач, співробітник низки київських періодичних видань, зокрема таких, як “Киевские отклики”, “Рада”, “Нова громада”, “Літературно-науковий вістник”, “Українська хата”, “Украинская жизнь” та ін.

5. *Василенко М.* Історія мого приват-доцентства // Український історик. – 1966. – № 3–4 (11–12). – С. 52–58.

6. *Полонська-Василенко Н. Д.* Академік М. П. Василенко // Голос державника. – Мюнхен, 1948. – Ч. 6. – С. 3–26.

7. *Її ж.* Академік М. П. Василенко // Віра і культура. – Вінніпег, 1956. – Ч. 2. – С. 5–7; Ч. 3. – С. 13–15; Ч. 4. – С. 13–15.

8. *Її ж.* Микола Прокопович Василенко (1866–1966) – з нагоди 100-річчя з дня народження // Визвольний шлях. – Лондон, 1966. – Ч. 9. – С. 1043–1059; Ч. 10. – С. 1174–1190.

9. Про обставини знайомства Л. Окіншевича з М. Василенком див.: *Падох Я.* Лев Окіншевич – видатний історик державного права України-Гетьманщини XVII–XVIII ст. – Нью-Йорк; Мюнхен, 1985. – С. 10–11.

10. Мова йде про Требінську Марію Миколаївну та її дітей Олену і Дмитра, з якими М. Василенко підтримував постійні дружні стосунки.

11. Гришко В. (1897–?) – історик українського права, співробітник Комісії для вивчення історії західноруського і українського права Української академії наук, професор УВУ в Мюнхені. Основні праці: “Давність в монастирському землеволодінні Гетьманщини”, “До ін-ту виборних і підпомочних козаків на Україні”, “До суспільної структури Хмельниччини”.

12. Іваницький-Василенко С. І. (1883–1984) – історик права, співробітник Комісії для вивчення історії західноруського і українського права Української академії наук. Основні праці: “Державське землеволодіння польської шляхти в Гетьманщині” (1925), “Закон про опіку над недолітками у джерелах Магдебурзького права Західної Русі й Гетьманщини” (1925), “Нове в історії міст під Магдебурзьким правом у Великому князівстві Литовському” (1929).

13. Черкаський І. Ю. (1869–1941) – історик права, співробітник Комісії для вивчення історії західноруського і українського права Української академії наук. Основна праця: “Громадський (копний) суд на Україні-Русі XVI–XVIII вв.” (1928).

14. Балінський І. М. (1879–1927) – історик і правознавець, співробітник Комісії для вивчення історії західноруського і українського права Української академії наук. Основна праця: “Нариси з історії феодалізму та феодального права в Польщі, Литві та Україні. Феодалізм у Польщі” (1926).

15. *Гришко В.* Пам’яті учителя // Батьківщина. – Торонто, 1960. – Ч. 37–38.

16. Вказана бібліографія зберігається в архіві О. Прицака. Див.: Наукова бібліотека НаУКМА. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1355. – Арк. 34–44 (М. П. Василенко. Бібліографія важніших наукових праць та рецензій).

17. Вказаний зміст збірника зберігається в архіві О. Прицака. Див.: Там само. – Арк. 45–46 (*Полонська-Василенко Н.* Бажаний склад збірника праць М. П. Василенка).

18. Вказана праця російською мовою зберігається в архіві О. Прицака. Див.: Там само. – Арк. 1–32 (*Василенко Н.* Две недели в Лукьяновской тюрьме (из воспоминаний)).

19. Там само. – Арк. 48–51 (*Полонська-Василенко Н.* Твори М. П. Василенка в російській мові, але присвячені Україні).

20. Мова йде про відоме універсальне енциклопедичне видання, що видавалося російською мовою в Росії у 1890–1907 рр.: Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб., 1890–1907.

21. Мова йде про іншу багатотомну російську енциклопедію, що видавалася та неодноразово перевидавалася у 1891–1948 рр.: Энциклопедический словарь Русского библиографического института Гранат. – М., 1891–1948.

22. Цю відповідь Н. Полонської-Василенко на вищевказану статтю С. Наріжно-го “Василенко і його наукова діяльність” в архіві О. Прицака не виявлено.

23. “Два тижні в Лук’янівській тюрмі” були надруковані в “Українському історичному” в 1972–1973 рр. Див.: Український історик. – 1972. – № 1–2 (33–34). – С. 110–115; 1973. – № 1–2 (37–38). – С. 130–138.

24. Вказаних матеріалів в архіві О. Прицака не виявлено.

25. В архіві О. Прицака зберігаються три фотопортрети М. Василенка 1890, 1898 та 1902–1905 рр. Див.: Наукова бібліотека НаУКМА. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1355. – Арк. 57, 58, 60.

26. Там само. – Арк. 59.

27. Там само. – Арк. 54.

28. Там само. – Арк. 56.

29. Вказану фотографію в архіві О. Прицака не виявлено. Її публікацію див.: *Василенко М. П.* Вибрані твори. – К., 2006. – Т. 1.

30. Український вільний університет – один з найстарших українських науково-освітніх закладів за кордоном; заснований у 1921 р. у Відні, у 1921–1945 рр. функціонував у Празі, з 1945 р. до сьогодні – у Мюнхені.

31. Мова йде про професора В. Яніва, який був ректором Українського вільного університету в 1968–1986 рр.

32. Двотижневик “Батьківщина: орган української консервативної думки”, який почав виходити в Торонто з 1955 р. як продовження гетьманських видань “Український робітник” і “Наша Держава”. До редакційної колегії в різні роки входили М. Гетьман, М. Базилевський, Р. Домазар, О. Петренко, М. Пронюк і М. Королишин.

Таїсія Сидорчук (Київ). **Листи Наталії Полонської-Василенко до Омеляна Прицака як джерело про видання праць Миколи Василенка в “Гарвардській серії українських студій” (1970–1971)**

Листи Н. Полонської-Василенко до О. Прицака присвячені підготовці до видання вибраних праць українського історика і правознавця, президента Української

академії наук, академіка М. П. Василенка у рамках Гарвардської серії українських студій. Листи висвітлюють зміст, формат і обсяг видання, а також участь Н. Полонської-Василенко, О. Прицака та Л. Окіншевича у його підготовці.

Ключові слова: Микола Василенко, Наталія Полонська-Василенко, Омелян Прицак, Лев Окіншевич, “Гарвардська серія українських студій”, видання, історичне джерело.

Таися Сидорчук (Київ). Письма Наталии Полонской-Василенко к Омеляну Прицаку як источник об издании работ Николая Василенко в “Гарвардской серии украинських студий” (1970–1971)

Письма Н. Полонской-Василенко к О. Прицаку посвящены подготовке к изданию избранных трудов украинского историка и правоведа, президента Украинской академии наук, академика Н. П. Василенко в рамках “Гарвардской серии украинских студий”. Письма освещают содержание, формат и объём издания, а также участие Н. Полонской-Василенко, О. Прицака и Л. Окиншевича в его подготовке.

Ключевые слова: Николай Василенко, Наталия Полонская-Василенко, Омелян Прицак, Лев Окиншевич, “Гарвардская серия украинских студий”, издание, исторический источник.

Taisa Sydorчук (Kyiv). Natalia Polonska-Vasylenko’s Letters to Omelian Pritsak as the Source for the Research of Mykola Vasylenko’s Works in “Harvard Series in Ukrainian Studies”

The letters of Natalia Polonska-Vasylenko to Omelian Pritsak are devoted to the editing of the selected works of Mykola Vasylenko, the Ukrainian historian and lawyer, President of Academy of Sciences of Ukraine, in the frames of “Harvard Series in Ukrainian Studies.” The letters clarify the contents, format and extent of the edition, as well as the participation of Polonska-Vasylenko, Pritsak and Okynshevych in its editing.

Key words: Mykola Vasylenko, Natalia Polonska-Vasylenko, Omelian Pritsak, Lev Okynshevich, “Harvard Series in Ukrainian Studies”, edition, historical source.